

מבט על, גיליון 1429, 19 בינואר 2021

הציבור הערבי לקראת הבחירות לכנסת ה-24:

בין פרגמטיות ציבורית לדוגמטיות מפלגתית

אפרים לביא, מאיר אלרן, ח'דר סואעד, יוסף מקלדה¹

הציבור הערבי בישראל נוטה ברובו להשתלבות במדינת ישראל ומצפה להכילה גם על התחום הפוליטי הייצוגי, כך שלקול הערבי תהיה השפעה על קבלת ההחלטות בנושאים הקרובים ללב. הרשימה המשותפת מסכימה עם ציפייה זו, אולם ממשיכה להבליט את ההיבט הלאומי הקשור לסכסוך הישראלי-פלסטיני. לעומתה רע"מ ומנהיגה מנסור עבאס מצדדים בגישה הפרגמטית ופועלים מול המפלגות הציונות, כולל הליכוד, כדי למקסם אותה. מנגד, במערך הפוליטי הישראלי, הנתון למשבר מתמשך שעיקרו תיקו בין הגושים היריבים, מחפשים כל קול ועל מנת להטות את הכף נשמעים מסרים מתונים המופנים גם לקהל הערבי. זאת בשעה שהרשימה המשותפת נאבקת על אחדותה ועל ייצוגה הגדול יחסית בכנסת, הצפוי להצטמצם. עדין לא ברור מה תהיה חלוקת הקולות בציבור הערבי ומה יתרחש במשא ומתן הקואליציוני העתידי. בכל מקרה נראה כי המשך התיקו הפוליטי יגביר את האטרקטיביות של הקול הערבי ויאפשר לו להשיג הישגים חשובים, למרות קיומה הברור של גישה מדירה כלפיו בקרב הציבור היהודי.

מעמד הביניים בחברה הערבית בישראל מוביל בעשור האחרון מגמה ברורה החותרת להשתלבות הערבים במדינה בתחומי הכלכלה, החברה, התרבות וכן בתחום הפוליטי. זאת, תוך התמודדות עם הדרה נמשכת, ציבורית, פוליטית ותרבותית, מצד חלקים גדולים של החברה היהודית ומצד המדינה. עמדה זו של הציבור היהודי והמדינה קבלה גושפנקא חוקית ב"חוק הלאום" ובתיקון 116 לחוק התכנון והבנייה ("חוק קמיניץ" שהחמיר את הענישה על בנייה לא חוקית), וכן בדברי הסתה המושמעים מצד פוליטיקאים. הציבור הערבי מצדו מתמקד בשאיפה לחולל שיפור יסודי במעמדו ובמצבו, גם באמצעות השתתפות פוליטית אקטיבית בתהליכי קבלת ההחלטות, כדי לקדם שוויון זכויות אזרחי מלא וחלוקת משאבים מאוזנת יותר. הקמת הרשימה המשותפת (2015) בעקבות העלאת אחוז החסימה, כמו גם הישגיה בבחירות הקודמות, עודדו מגמה ציבורית זו. מנגד, הציבור הישראלי ככלל ממשיך להפנות גב למגמה זו. בסקר המכון למחקרי ביטחון לאומי (נובמבר 2020) נמצא כי כמעט 60 אחוזים מהציבור היהודי מסכים שאין להקים ממשלה עם המפלגות הערביות.

כבר לקראת הבחירות לכנסת ה-22 (ספטמבר 2019) הצהיר ראש הרשימה המשותפת איימן עודה (חד"ש) שהחברה הערבית בשלה להיות שחקן משפיע בפוליטיקה הישראלית. ראשי הרשימה ביקשו את אמון הציבור, תוך התחייבות כי יתמקדו בנושאי פנים (בריאות, חינוך, דיור, תעסוקה, מיגור האלימות והפשעה) - במשתמע על חשבון העיסוק בנושאים בעלי אופי לאומי. הציבור

¹ מייסד חברת סטאנט, מכון מחקר המתמחה בסקרי דעת קהל בחברה הערבית בישראל וברשות הפלסטינית.

הערבי הצביע בהמוניו לרשימה המשותפת וזיכה אותה ב-13 מנדטים בכנסת ה-22 וב-15 מנדטים בכנסת ה-23 – שיא חסר תקדים. ההצבעה הגורפת של הערבים לרשימה המשותפת באה על חשבון הצבעתם למפלגות היהודיות, ששיעור התמיכה בהן ירד בבחירות לכנסת היוצאת לשפל (12 אחוזים בכנסת ה-23 לעומת 28 אחוזים בבחירות לכנסת ה-21 ו-18 אחוזים בכנסת ה-22)

התפתחויות פוליטיות אלה ובעיקר הבחירות החוזרות ונשנות, נוכח התיקו הנמשך בין הגושים היריבים, המחישו את הפוטנציאל הקריטי של הקול הערבי והעלו לשיח הציבורי את שאלת הלגיטימיות שלו ואפשרות שילוב הערבים בקואליציה ממשלתית. כך, לקראת הבחירות לכנסת ה-24, ולאחר שנים ארוכות של החרמה, הבשילה בקרב מפלגות ציוניות, מימין ומשמאל, ההכרה שיש לראות בקול הערבי רכיב לגיטימי בבניית קואליציה ממשלתית.

גם בציבור הערבי מתקיים שיח ער בנושא זה, בצל האכזבה מסירובה של סיעת כחול לבן להישען על הרשימה המשותפת לשם הקמת קואליציה בראשותה, במיוחד לאחר שהרשימה כולה המליצה על בני גנץ לראשות הממשלה. בין מרכיבי הרשימה המשותפת נתגלעה מחלוקת חריפה בשאלה כיצד למקסם את כוחה הפוליטי לטובת קידום האינטרסים החיוניים של החברה הערבית. מנסור עבאס, ראש רע"מ (התנועה האסלאמית/הפלג הדרומי), מוביל עתה גישה פוליטית פרגמטית, בחתירה לשיתוף-פעולה פוליטי עם כל הנהגה, גם מימין, תוך הצנעת ההיבט הלאומי-פלסטיני. כך קרא עבאס לרשימה המשותפת לא להיות כבולה בגישה האידאולוגית-לאומית, שאינה מאפשרת גמישות פוליטית. באור זה ניתן לראות את מהלכיו האחרונים של עבאס, המיועדים לקדם שיתוף פעולה עם הליכוד, תוך התמקדות בתחומים מעשיים וביניהם ההתמודדות עם האלימות והפשעה וכן הארכת תוכנית החומש לפיתוח החברה הערבית (החלטת הממשלה 922 מדצמבר 2015). נראה כי גישתו של עבאס נשענת על ראייתו את הלכי הרוח הפרגמטיים בציבור הערבי, כמו גם על היותו איש התנועה האסלאמית, המדגישה את ההיבט הדתי והחברתי על פני זה הלאומי. על רקע זה ניתן גם לראות את הקמת המפלגה הערבית החדשה "יחד" (معاً). מי שיעמוד בראשה, הפעיל החברתי מוחמד דראושה, אינו רואה סתירה בין היות ישראל מדינה יהודית ודמוקרטית לבין מתן שוויון זכויות מלא לאזרחיה ברוח מגילת העצמאות. המפלגה החדשה מתכוונת לקיים שיתוף פעולה פוליטי עם מפלגות מרכז ציוניות כדי להשתלב בתהליכי קבלת ההחלטות במדינה.

ראשי הרשימה המשותפת איימן עודה (חד"ש), אמטאנס שחאדה (בל"ד) ואחמד טיבי (תע"ל), רואים מגמות אלה בדאגה רבה. הם גינו את מהלכיו העצמאיים של עבאס, בטענה שהם עלולים לפגוע באחדות הרשימה ובכוחה הפוליטי בבחירות לכנסת ה-24. לדידם, על הרשימה המשותפת להמשיך ולתבוע מהמדינה שוויון זכויות וצדק חברתי עבור האזרחים הערבים, בלי לוותר על עמדות אידאולוגיות-לאומיות בנושא הפלסטיני. זאת, בצד חתירה לחיזוק הרשימה המשותפת, גם באמצעות הגדלת הייצוג היהודי בה, במקביל להקמת "מחנה דמוקרטי" ככוח פוליטי חוץ-פרלמנטרי, שיכלול יהודים וערבים שמסכימים על ארבעה עקרונות: סיום הכיבוש, חיזוק הדמוקרטיה, שוויון והגנה על מעמד המיעוט הערבי, וצדק חברתי.

גישה זו של חד"ש, בל"ד ותע"ל מבליטה את הפער הקיים בינם לבין הגישה הפרגמטית הרווחת בציבור הערבי, המצפה עתה שנציגיו בכנסת יתמקדו בחיפוש דרך להשפעה פוליטית ממשית ולהשתלבות בתהליכי קבלת ההחלטות במדינה. כך, בעוד רוב ברור בציבור הערבי (69.8 אחוזים

לפי מדד יחסי ערבים-יהודים לשנת 2019, של פרופ' סמי סמוחה) מוכן כיום להכיר בזכותה של ישראל להתקיים כמדינה יהודית, המפלגות הערביות דוחות גישה זו. פער זה נחשף גם סביב הסכמי הנורמליזציה בין ישראל למדינות המפרץ: בעוד כמעט שני שליש מהציבור הערבי תומך בהסכמים אלה (על פי סקר סטאטנט מדצמבר האחרון, 28 אחוזים מהציבור הערבי תומכים מאוד ו-35 תומכים, לעומת כשליש מתנגדים), חברי הרשימה המשותפת הצביעו בכנסת נגדם, מתוקף עמדתם בסכסוך הישראלי-פלסטיני. עדות נוספת לפער זה נחשפה לאחרונה, כנראה גם בהשפעת היבטיו הכלכליים של משבר הקורונה, עם פרסום הידיעות בדבר הגידול שחל השנה בגיוס צעירים ערבים, כולל מוסלמים, לצה"ל ולשירות הלאומי-האזרחי. זאת, על אף ההתנגדות העקרונית הנמשכת מצד המנהיגות הפוליטית הערבית.

מדד הדמוקרטיה 2020 של המכון הישראלי לדמוקרטיה מסכם כי רק 44 אחוזים מהמרווינים הערביים מרגישים חלק ממדינת ישראל ובעיותיה (בהשוואה ל-84.5 אחוזים מהיהודים). בסקר עדכני (5 בינואר 2021) של המכון הישראלי לדמוקרטיה נמצא כי 39 אחוזים בלבד מהציבור הערבי צפוי להשתתף בבחירות הקרובות לכנסת. סקר עדכני של סטאטנט (מתחילת ינואר 2021) צופה ירידה ניכרת בשיעור ההצבעה במגזר הערבי ל-52 אחוזים. לפי סקר זה, במקרה שהרשימה המשותפת תתמודד באופן מאוחד, 69 אחוזים מהמצביעים הערביים יתמכו בה, שמשמעותם כ-10 מנדטים בכנסת. השאר, 31 אחוזים, צפויים להצביע למפלגות ציוניות, מתוכם כ-2 מנדטים לליכוד (!), שזכה בבחירות הקודמות לתמיכה ערבית המקבילה לפחות משליש מנדט בכנסת. אם הרשימה המשותפת תפוצל (למשל, חד"ש תרוץ עם בל"ד ורע"מ עם תע"ל), יזכו הרשימות הערביות בפחות מ-11 מנדטים ו-3.4 מנדטים יינתנו לרשימות הציוניות, מתוכם 1.5 מנדטים לליכוד. ניתן להעריך, כי שיעור הצבעה נמוך בציבור הערבי רצוי לליכוד וליתר המפלגות היהודיות מבחינה אלקטורלית.

על רקע זה ניתן להבין את ניסיוןן של המפלגות היהודיות לחזר אחר הקול הערבי, ובמיוחד את מהלכיו האחרונים של ראש הממשלה בנימין נתניהו, הנתפס בציבור הערבי כמנהיג המתאים יותר לכהן כראש ממשלה, בפער ניכר מאוד מיאיר לפיד ומבני גנץ. מכאן הדיבור בליכוד על אודות שריון מקומות ריאליים לנציגים ערביים, כמו גם הבטחה למינוי שר ערבי מוסלמי ובנוסף התחייבות להשקיע בתחומים שהציבור הערבי מעוניין בהם: חינוך, כלכלה וביטחון פנים (הגם שהתכנית הממשלתית למיגור הפשיעה בחברה הערבית אינה יוצאת לדרך עקב העדר תקציב למדינה). יחד עם זאת, הליכוד הבהיר לאחרונה כי לא יקים ממשלה בתמיכת רע"מ או הרשימה המשותפת. על כן, גם על רקע הסקרים לעיל נותרת פתוחה השאלה עד כמה הבטחות כאלה ישפיעו על תוצאות הבחירות הבאות בציבור הערבי, המודע ורגיש להלכי הרוח המדירים בציבור היהודי ובשורות המפלגות הציוניות.

לסיכום, ניכר כי בקרב הציבור הערבי נמשכת מגמת ההתרחבות התפיסתית והמעשית של תהליך הישראליליזציה הרב-ממדית ושל השתתפות במרחב הפוליטי. עם זאת, ציבור זה ער למניפולציות הפוליטיות של המפלגות הציוניות מולו ורגיש לפגיעה במעמדו הציבורי ולהדרתו הנמשכת, גם בסוגיות לאומיות ובעיקר בתחומים מעשיים, העומדים בראש דאגותיו. מול גישה רווחת זו מתקשות עדיין המפלגות הערביות לאמץ נוסחה מוסכמת שתאפשר להן לקיים שיתוף פעולה פוליטי עם המפלגות הציוניות, דבר העלול לפגוע בכוחן הפרלמנטרי והפוליטי ובאפשרותן להבטיח לציבור הערבי כי יש ביכולתן לקדם את האינטרסים החיוניים שלו.

בכל מקרה, נראה כי ההתפתחויות הפוליטיות שהוצגו לעיל יוצרות ממד עדכני של לגיטימיות לקול הערבי מצד המפלגות הציוניות מימין ומשמאל ואולי אף סיכוי לשותפות פוליטית יהודית-ערבית. הבחירות הקרובות יהיו מבחן לנכונות המפלגות הציוניות אכן ללכת לקראת הציבור הערבי בנושאים האזרחיים החשובים לו.